

Hietala ja kuvakulttuurin vapautusliike

HIETALA, Veijo. Kuvien todellisuus. Johdatusta kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan. Helsinki, Kirjastopalvelu Oy 1993. 170 s.

Veijo Hietalan tekstitehtaan uusin kovakantinen tuotos tekee johdatustaan kuvalliseen kulttuuriin kepeästi, yleistajuisesti ja silti tieteellisellä painokkuudella.

Samassa hengessä Hietala on ollut liikkeellä aikaisemminkin. *Teeveen merkit* (Yle 1990) johdatti television lukutaidon aakkosiin ja *Kulttuuri vaihtoi viihteelle* (Kirjayhtymä 1992) postmodernia ja populaarikulttuuria koskeviin kysymyksiin. Vaikeuskertoimeltaan *Kuvien todellisuus* sijoittuu mainittujen väliin.

Hietala suuntaa teostaan yliopistolliseksi oppikirjaksi. Sen lisäksi kirja pyrkii vastaamaan siihen tarpeeseen, minkä viestintä- tai mediakasvatuksen tulo koulujen puheenaiheeksi on synnyttänyt ennen kaikkea äidinkielen opettajien keskuuteen.

Hietala on sopiva mies tähän missioon, sillä hän hallitsee kiinnostavan esitystavan ja tieteellisen tietämyksen sujuvan popularisoinnin. Huolellinen lähdeviitoitus puolestaan palvelee hyvin myös johdantovaiheen ohittanutta lukijaa.

Lujan rakenteen sijaan kirjaa luonnehtii aiheittainen katsastelu. Jutustelevaan tyyliinsä Hietala kuljeskelee kuvan ja kuvallisen kulttuurin kentillä löyhän kronologisesti, mieleisiään teoreettisia näkökulmia esiin nostellen. Tästä seuraa kirjaan piirteitä, joita voi halutessaan pitää myös ongelmallisina. Ensinnäkin Hietala lähestyy kuvateoretisoiteja pitkälti elokuvateoreetikkojen tai näiden hyödyntämien ajattelijoiden kautta. Esimerkiksi taideteoreettinen perspek-

tiivi on tästä syystä ohut. Toisekseen teoksen teemojen käsittelyt jäävät paikoin puolitiehen Hietalan säännätessä seuraavan alueen pariin.

Kulttuurinen konventio vs. psyyken rakenne?

Hietala ei kerro lukijalle suoraan omaa kuvan tulkinnan teoriaansa tai johdonmukaisesti rajattua kokonaisnäkemyksiä. Sellaisen voi kuitenkin seuloa esiin: Hietala korostaa merkityksen synnyssä ensinnäkin tulkitsevaa subjektia ja toisekseen vastaanoton kontekstia, asiayhteyttä tai merkitysympäristöä. Nämä periaatteet nousevat neljännessä ja viidennessä luvussa mielenkiintoisesti esiin Hietalan käsitellessä perinteistä kiistaa kuvien mimeettisen realismin konventionaalisesta, sopimuksenväraisestä luonteesta.

Hietalan katsauksen kautta hahmotuu hyvin, että kuvan realismin kriteerien tarkastelussa on tukeuduttava katsojien kriteereihin. Olennaiseksi nousee mm. se, pitävätkö katsojat kuvaa dokumenttina vai taideteoksena — ja tähän ei vaikuta niinkään itse kuva kuin sitä ympäröivä asiayhteys; kuvan viitekehuksesta katsojille syntyneet/luodut odotukset.

Hieman lukijaa hämmentävästi Hietala kuitenkin asiansa esittää. Hän suhtautuu hyvin nuivasti Nelson Goodmanin konventionalismiin, mutta itse asiassa Hietala itsekin toteaa kulttuurisesti opittujen konventioiden ohjaavan kuvien tulkintoja, koska ne ohjaavat ympäristön havainnointia ja merkien tulkintaa (esim. s. 74). Konventionalismi on siis vain siirtynyt "kuvan" tasolta "maailman" tasolle.

Tuntuu siltä, että Hietala itse asiassa vain murtaa Goodmanin 'äärikonventionalismia' ja sen jälkeen sulauttaa sitä mm. Ernst Gombrichin edustamaan 'uusrealismiin'. Gombrichin mukaan taipumus hakea ympäristöstä (ja niinmuodoin myös kuvista) "toden näköistä" realismia on evoluution ja yksilön ympäristöön sopeutumisen kautta ihmispsykeen rakentunutta — siis "luonnon-

lista" eikä sopimuksenväraisestä. Esimerkiksi paljon puhutun 'yksisilmäisen' renessanssiperspektiivin mieltäminen realistiseksi olisi Gombrichin mukaan ylikulttuurinen, myötäsyttyinen ilmiö.

Hietala jättää valitettavasti täysin puuttumatta kysymykseen, joka hänen synteesistään nousee: Milloin ja missä määrin kuvien tulkintaa ohjaa kulttuurinen konventio, milloin ja missä määrin "ihmispsyken rakenne"? Tavallaan lukija on johdatettu takaisin lähtöruutuun.

Kuvien vapautusliike

Monissa kohdin Hietala näyttää yhä pitävän tarpeellisuutta jonkinlaista "kuvien vapautusliikettä".

Hietala panostaa varsin paljon kuvan ja sanan välille mielletyn hierarkisen eron siloittamiseen. Tekemällä katsauksen mm. Roman Ingardenin fenomenologiaan, hän päätyy siihen, että verbaaliset ja kuvalliset prosessit ovat tajunnassamme rinnakkaisia ja vuorovaikutuksessa toimivia, yhtä aktiivisia prosesseja.

Vaikka katsaus on itsessään kiinnostava ja johtopäätös käy järkeen, voidaan väittää, että kuvan ja sanan erottelu ei laukea aktiivinen/passiivinen -dikotomian murtamiseen. Sokeana syntynyt on yhteisellä pohjalla muiden samaa kieltä puhuvien kanssa, mutta sen sijaan pelkien kuvien varassa kommunikaatio ei pitkälle pötki. Ellei kuvista sitten tehdä kuvakirjoitusta, jolloin niiden kuva-luonne itse asiassa muuttuu kieli-luonteeksi: kuvat sovitaan symboleiksi.

Kuvan ja sanan erottelua haittaa se, että kuvat kulttuurissamme eivät juuri missään suhteissa elä "puhtaina". Kuvat elävät ja "symbolisoituvat" verbaalikielen merkitysten, tulkintojen ja uudelleentulkintojen ympäröiminä. Näköradio ei pärjää äänettä ja mykkä-elokuvassakin on väli-tekstejä. Verbaalikielätön tai devideo tulkitaan taidemuseon ja taidekritiikin viitekehyksessä, musiikkivideo rockjournalismissa. Kuvakirjaansa selaava puhetaidon lapsi katselee vain kuvia, mutta hänpä ei sitten voikaan ker-

toa meille, mitä hän kuvissa näkee.

Hietalan teesi länsimaista kulttuuria vuosisatoja vaivanneesta kuvanpelosta, ikonofobiasta, on hieman keho. Historiallisena ilmiönä ikonofobia on esiintynyt kuvien palvonnan, kuvakultin kääntöpuolella; se on ollut seurausta tarpeesta monopolisoida kuvien voima Pyhien kuvien käyttöön. Myös 1900-luvulla voidaan yhtä perustellusti puhua ikonomaniaista kuin -fobiastakin.

Hietalan mukaan kaikkien ns. taidekuvien määrittäminen fiktiivisiksi vapauttaa tarpeesta tehdä tosi/valhe -eroteluja niiden suhteen. Realismivaatimus on kieltämättä haitannut kuvien ja erityisesti tv-viihteen tarkastelua, mutta taidekuvien fiktiivisyyden tunnustaminen tuskin tilannetta muuttaa: toden ja valheen dikotomia korvataan helposti uskottavan ja epäuskottavan erottelulla ja ulkoisen realismin vaatimus sisäisen realismin vaatimuksella.

En oikein ymmärrä, minkä vuoksi kuvien todellisuussuhteiden tarkastelusta olisi ehdoin tahdoin vapauduttava. Sen sijaan voitaisiin hyväksyä esimerkiksi seuraavia uusia lähtökohtia: 1) Realismi ei ole lähtökohtaisesti epärealismia parempaa; molemmat kun ovat ensi sijassa tyyllilajeja. 2) Yhden realismin sijaan voidaan puhua useiden realismien olemassaolosta; mikä on toden näköistä yhdelle ei ole sitä toiselle.

Tv:tä koskevissa tarkasteluissa Hietala on omimmillaan. Hän jäsentää tellykulttuuria lajityypeiksi ja luonnehtii sen viimeaikaisia ilmiöitä innostavasti. Sen sijaan virtuaalitodellisuuden käsittely on ohut huiskaisu. Suosittuna puheenaiheena se olisi ansainnut terävääkin polemiikkia. Onhan väitetty että virtuaalisesta wc-pöntöstä vetäminen vielä mulistaa maailman...

Kaiken kaikkiaan, kuten tästäkin vuoduksesta käy ilmi, *Kuvien todellisuus* on virittävä ja hieno pieni kirja. Sen oppikirjamaisuus ei nouse koulumestareiden perinteestä; se nostaa useampia kysymyksiä kuin mihin se vastaa.

Pertti Näränen

Kaikki ei ole sitä miltä näyttää

ALASUUTARI, Pertti. Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere 1993, 257 s.

Jos joku luulee, että kvalitatiivinen tutkimus on jotakin epämääräistä hällävälintouhuilua, pettyy karvaasti lukiessaan Pertti Alasuutarin uusinta metodiopasta. Kirjassa tehdään selvää pesänjakoa hyvän ja huonon laadullisen tutkimuksen välillä.

Kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä on pitkään kritisoitu epämääräisyydestä ja "epätieteellisyydestä", jotka ovat antaneet kuvan, että laadullista tutkimusta pystyy tekemään kuka tahansa, miten tahansa, välittämättä siitä, pystyykö itse tutkimuksen lukija vakuuttamaan analyysiin oikeellisuudesta. Kvalitatiivisissa tutkimuksissa on aina ollut vaarana jättäytyminen heikkoihin nolla-analyysihin ja pintatasolle, kun tavoitteena pitäisi Alasuutarinkin mukaan olla tunkeutuminen tämän pinnan alle.

Kuinkahan moni oppinnäytetyötään tai muuta tutkimusta tehnyt tuntee luurankojen mellastavan vaatekaapissaan lukiessaan Alasuutarin tiukkaa painotusta, että laadullisessa analyysissä yksikin poikeus kumoaa säännön ja osoittaa, että asiat pitää miettiä uudestaan. Aivan varmasti kaikissa laadullisissa tutkimuksissa ei tällaista kurinalaisuutta ole osoitettu.

Alasuutari on kuvaavasti verrannut laadullisessa tutkimuksessa merkien tulkitsemista ja uusien johtolankojen tuottamista edessä orastavaan rakkaus-suhteeseen, jossa on toisaalta havainnoitava ja pyrittävä tulkitsemaan vastapuolen erilaisia merkkejä mutta samalla varottava pettämästä itseään ja tulkitsemasta merkkejä omien toiveiden mukaisesti. Vihjeiden ja johtolankojen pohjalta yritetään päätellä jotakin sellaista, joka ei

ole nähtävissä havainnoista paljaalla silmällä.

Alasuutarin kirja on enemmän kuin tarpeellinen laadullisten metodioppaiden ainakin toistaiseksi varsin vähälukuisessa joukossa. Kuitenkaan hyväksi laadullisen aineiston analysoijaksi ei tulla pelkästään oppaita lukemalla. Kun kvantitatiivisen aineiston käsittelyä ja sen tilastotieteellisiä lainalaisuuksia on mahdollista opettaa kädestä pitäen, kvalitatiivisen tutkimuksen laatu riippuu ennen kaikkea tutkijan luovuudesta ja kyvystä yhdistellä päällisin puolin hyvinkin erilaisilta vaikuttavia havaintojaan. Varsinaisten metodioppaiden sijastakin lieneekin parempi puhua virikeoppaista.

Harha-askeleet näkyviin

Kvalitatiivisesta tutkimuksesta kiinnostuneen opiskelijan olisikin tärkeää perehtyä valmiisiin tutkimuksiin ja niissä mahdollisesti esitettyihin pohdiskeleiviin menetelmäjohtatteluihin. Valitettavasti vain tutkimuksissa on erilaisten ongelmatilanteiden raportoiminen jätetty usein tekemättä. Alasuutarinkin tunnustaakin, ettei ole ainakaan itse voinut tunnistaa omia kokemuksiaan siitä tavasta, jolla tutkimusprosessia on erilaisissa metodioppaisissa kuvattu. Niissä esitetyt tutkimusprosessit ovat eräänlaista voittajien historiaa, josta on karsittu harha-askeleet, ongelmakohtat ja umpikujat. Kuitenkin Alasuutari myöntää, että laadullisten menetelmien opiskelija tarvitsee vihjeitä ja neuvoja juuri tällaisissa tilanteissa, ei silloin kun tutkimus etenee ideaalimallin mukaan. Lisäksi esimerkkitapausten raportoinnit ovat Alasuutarin mielestä jääneet usein pelkäksi anekdootikokoelmaksi, jossa kirjoittaja on kertonut henkilökohtaisista kokemuksistaan pelkästään värikkäästi, jolloin eri tavalla teoreettisesti orientoitunut lukija tulee johdetuksi harhaan.

Myöskään huolellisesti laaditut tutkimussuunnitelmat eivät ole Alasuutarin mielestä vastanneet tutkimuksen todellisuutta. Yllättävän usein tutkimusaineis-